

DOI 10.15407/kraieznavstvo2022.01-02.020

УДК 929Косаківський

Сергій Таранець (м. Київ)

доктор історичних наук, старший науковий співробітник

Інституту української археографії та джерелознавства

ім. М.С. Грушевського НАН України

E-mail: trimonastyrje@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7516-098X>

«Є ще порох у порохівницях...». До 60-річчя від Дня народження українського вченого та краєзнавця Віктора Афанасійовича Косаківського

У статті досліджується наукова діяльність відомого українського науковця та краєзнавця, кандидата історичних наук, доцента Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського В.А. Косаківського, який зробив істотний вклад у розвиток археології, етнології, фольклористики, музейної справи, історичного краєзнавства, топоніміки Вінницької та суміжних з нею областей. Вивчається біографія дослідника, починаючи від його навчання в школі, зацікавленості краєзнавчою роботою з юнацьких років. Особливу увагу звернено на важливих здобутках вченого, зокрема, на зібранні власної колекції старожитностей, перш за все Поділля, організації масштабної виставкової роботи, в т.ч. у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї, Музеї археології Вінниччини, Музеї етнології Поділля при Вінницькому державному педагогічному університеті, персональних виставок з особистої колекції, на комплектуванні власного документального та фотоархіву, а також бібліотеки краєзнавчої літератури. Вагомий внесок В.А. Косаківський вніс у проведення фольклорно-етнографічних експедицій, дослідження українських пам'яток археології від часів Трипілля, вивченні об'єктів трипільської культури в межиріччі Південного Бугу та Дністра, виокремленні в межах трипільської культури «чечельницької» локальної групи. Однією з магістральних тем Віктора Афанасійовича стала історія, культура та повсякденне життя українців смт Чечельник Вінницької області, в якому народився дослідник.

Ключові слова: Поділля, Чечельник, В.А. Косаківський, історія, археологія, краєзнавство, музеєзнавство, фольклорно-етнографічні експедиції.

Serhii Taranets (Kyiv)

Doctor of Historical Sciences, Senior Researcher

M.S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source

Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine

E-mail: trimonastyrje@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7516-098X>

«There is still powder in the barrels...». To the 60th anniversary of the Ukrainian scientist and regional historian Viktor Afanasiyovych Kosakivskiy

The article is dedicated to the scientific activity of the prominent Ukrainian scientist and regional historian, candidate of historical sciences, associate professor of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University V.A. Kosakivskiy, who made a significant contribution to the development of archeology, ethnology, folklore, regional history, and museum studies, toponymy of Vinnytsia and adjacent regions. The biography of the scholar is presented, starting from his school education, when he first developed the interest in regional history. Particular attention is paid to the outstanding achievements of the scholar; in particular, to the gathering of his own collection of antiquities (primarily from Podillya), the organization of large-scale exhibitions, including at the Vinnytsia Regional Museum of Regional

Studies, the Museum of Archaeology of Vinnytsia region, the Museum of Ethnology of Podillya at the Vinnytsia State Pedagogical University, exhibitions of his personal collection, acquisition of his documentary and photo archives, as well as a library of regional literature. V.A. Kosakivsky made a significant contribution to the organization of folklore and ethnographic expeditions, the study of Ukrainian archaeological monuments from the times of Trypillya, the study of Trypillian cultural objects in the area between the Southern Bug and Dniester, singled out within the Trypillian culture of the «Chechelnyk» local group. One of the main directions of study of Viktor Afanasievich was the history, culture and everyday life of Ukrainians in Chechelnyk in Vinnytsia region, where the researcher was born.

Key words: Podillya, Chechelnyk, V.A. Kosakivskyi, history, archeology, regional history, museum studies, folklore and ethnographic expeditions.

31 січня 2022 р. виповнилося 60 років від Дня народження відомого українського історика, археолога, етнологіста, фольклориста та музеєзнавця Віктора Афанасійовича Косаківського. Його постать у науці надзвичайно помітна, оскільки відзначаючи свій вже поважний, але багато в чому перспективний ювілей, вчений зробив істотний внесок у розвиток української археології, етнології та музейної справи. Саме йому належить одна із знакових ніш у галузі дослідження трипільської культури на території Вінниччини загалом та Південно-Східного Поділля зокрема. Окрім того, Віктор Афанасійович проявив себе як фановий фольклорист, який записав на теренах України понад 500 пісень українського народу, описав багато обрядових та календарних свят, створив значну колекцію народного одягу та предметів повсякдення, організував десятки виставок, археологічних та фольклорно-етнографічних експедицій на Поділлі й далеко за його межами, зарекомендував себе як потужний фотограф, що виконав сам та зібрав понад кілька десятків тисяч світлин (на паперовій основі і електронних носіях) та кадрів на плівках кінця ХІХ – початку ХХІ ст.

Віктор Афанасійович Косаківський. Фото 2007 р.

В.А. Косаківський народився у 1962 р. в смт Чечельник Вінницької області. У 1977 р. закінчив селищну восьмирічну школу, в 1979 р. здобував середню освіту в Вербській середній школі, оскільки від батьківської оселі в с. Вербку було ходити ближче, ніж в центр рідного Чечельника. Цікавість до історії юнак став проявляти ще з 7-го класу, коли ходив на роботу в поле разом з батьками в урочище «Вишенька», що неподалік від районного центру, де й знайшов перші уламки кераміки та знарядь праці давніх пращурів, що мешкали на нашій землі. Згодом вияснилося, що то були матеріали трипільської та черняхівської культур. Незважаючи на важливі відкриття підлітка, його знахідки не привернули уваги місцевих учителів-істориків, а цей значний факт вже тоді потребував особливої дослідницької уваги. Завдяки учительці Вірі Давидівні Маковецькій учень спочатку більше проявив себе у царині біології: створив

власний гербарій рідкісних рослин, регулярно брав участь у шкільних і районних олімпіадах, одного разу ставши переможцем конкурсу з природи: «Люби і знай свій рідний край» республіканської газети «Сільські вісті». У подарунок від редакції часопису отримав аж п'ять таких необхідних книг з ботаніки¹.

«Археологічне відкриття» зробив також на території Чечельницького цукрового заводу, коли прямував з дому до рідної тітки, що жила на залізничній вузькоколійній станції «Чечельник». Потім самотужки з книжок дізнався, що його «черепки» відносяться до трипільської культури. Так поступово у звичайного сільського хлопця сформувалася ціла бібліотека наукової літератури, яка до закінчення школи вже нараховувала близько трьох сотень екземплярів. Часто книги Віктор отримував зі списаного фонду місцевої бібліотеки. Бібліотекарка Ксенія Михайлівна Вербецька охоче їх віддавала допитливому

¹ Архів Музею історії та культури старообрядства України (далі – АМІКС України). Матеріали експедицій. Інтерв'ю у В.А. Косаківського від 27 травня 2022 р.

юнакові. Варто відзначити, що наприкінці 70-х рр. ХХ ст. у Чечельнику був досить непоганий книжковий магазин, де хлопець придбав «Історію Української РСР» у 10-ти томах, що призначалася для закупівлі Чечельницьким райкомом компартії України. А от перші книги з археології придбав у Ленінграді, під час поїздки до цього міста учнів школи².

Водночас у школі Віктор відвідував гурток, який вела учителька історії Ольга Йосипівна Нагірняк. Вже у 8-му класі він визначився, що хоче бути археологом. Однак поступити в розквіт радянської влади на тоді ще ідеологічний історичний факультет простому вихідцю з села було непросто. Тому йому аж чотири рази довелося поступати до Вінницького державного педагогічного інституту ім. М. Островського. Закінчивши Вербську середню школу та не маючи спеціального направлення на навчання, першого разу його вступні екзамени були просто провалені. Наступні спроби здійснювалися вже після служби в армії, з якої він повернувся в 1982 р. з повним дипломатом книг, які привіз з самої Болгарії. Серед них особливу увагу привертала «Древнерусское искусство» та «Былины». Серйозну підготовку до вступу у вищий навчальний заклад провів ще під час служби у військовій частині, де функціонувала непогана бібліотека. Як зазначає сам Віктор, в армії йому вдалося прочитати 68 книжок і навіть отримати рекомендації до вступу у вуз від військового командування, правда, документи «дивним» чином «загубилися», і знайшлися в шафі декана тоді, коли вже не мали ніякого значення³.

У 1982 р. Віктор Афанасійович поступив на роботу на Чечельницький цукровий завод, але мрію стати істориком не полишав. Вже на наступний рік Чечельницький районний відділ освіти дав йому направлення на навчання і він знову поїхав поступати, і знову не поступив, незважаючи на те, що особисто розмовляв з деканом, який познайомив його з майбутнім науковим керівником, вже тоді знаним археологом Іваном Івановичем Зайцем, розповів йому про свої цікаві знахідки в Чечельнику. Вікторовими відкриттями зацікавились наукові співробітники провідних установ, зокрема Катерина Костянтинівна Черниш з Інституту археології АН СРСР.

Вже при четвертій спробі вступу до вузу рекомендацію давав директор Вербської школи Василь Хомич Ковальчук. І нарешті лише в 1984 р. Віктор поступив на історичний факультет Вінницького державного педагогічного інституту. Бажана археологія викладалася лише на першому курсі, однак далі шолита він їздив на археологічну практику, зокрема у 1985 р. перебував в експедиції в с. Ворошилівка Тиврівського району Вінницької області. Того ж року брав участь у розкопках скіфського кургану в складі експедиції Вінницького обласного краєзнавчого музею в с. Підлісівка Ямпільського району; у 1986 р. – в с. Тальянки Тальнівського району Черкаської області, де разом зі співробітниками Інституту археології АН УРСР розкопував найвідоміше трипільське поселення (450 га); у 1987 р. – брав участь у розкопках трипільських пам'яток на Дністрі: в с. Василівка Сокирянського району Чернівецької області та в с. Липчани Могилів-Подільського району Вінницької області. Під час навчання в педагогічному інституті Віктор увесь час був старостою археологічного гуртка. У 1986 р. в газеті Чечельницького району «Колгоспник» вийшла друком його перша публікація під назвою «Стародавні землероби»⁴.

З 2000 р. В.А. Косаківський працює у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, де на музично-педагогічному факультеті спочатку викладав «Українознавство», потім на філологічному та історичному факультетах – широкий спектр навчальних дисциплін, серед яких «Основи українського народознавства», «Етнографія України», «Етнографічне музеєзнавство», «Методика викладання українознавства», «Етногеографія та краєзнавство», «Етнодемографія», вів спецкурс «Традиційний одяг подолян». В 2006 р., коли на історичному факультеті створили кафедру етнології, Віктор Афанасійович став викладати «Етнографію України», «Етнопам'яткознавство», а згодом «Історію України» тощо. З 2001 р. він веде етнографічно-археологічний гурток, який відвідують студенти 1–5 курсів. Серед гуртківців семеро його членів стали кандидатами наук, в т. ч. М.А. Пилипак (весільна обрядовість Східного Поділля), В.С. Рудь (трипільська культура Південно-Східного Поділля),

² АМІКС України. Матеріали експедицій. Інтерв'ю у В.А. Косаківського від 27 травня 2022 р.

³ Там само.

⁴ Косаківський В.А. Стародавні землероби // Колгоспник (сmt Чечельник). 1986. 15 березня.

Б.М. Сауляк (деревообробні ремесла Східного Поділля), В.Р. Іванчишен (каменотесний промисел Східного Поділля), К.М. Онуфрійчук (міська весільна обрядовість), Л.В. Жеребецька (ювелірне мистецтво України), В.С. Василенко (модифікація травми в українській емігрантській прозі другої половини ХХ ст.). Віктор Афанасійович постійно веде практичні заняття з української археології, а з 2007 р. – польову археологічну практику на історичному факультеті для студентів, в т. ч. в с. Буша Ямпільського району, с. Білий Камінь Чечельницького району, с. Тростяничок Тростянецького району, с. Гаряківка Крижопільського району Вінницької області. У 2013 р. В.А. Косаківський захистив дисертацію: «Етнокультурна характеристика населення міста Чечельника в історіографічному розвитку (ХІХ – початок ХХІ ст.)» на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю: «етнологія»⁵.

Власну колекцію старожитностей Віктор Афанасійович став збирати ще зі школи. Потім зібрання поповнював протягом життя: експонати купував, йому їх дарували, привозив з експедицій. На горіщі ще з давніх часів зберігалася скриня діда Афанасія Тарасовича Косаківського (1879–1964), в якій знаходилися особисті речі діда, зокрема весільна сорочка, яку вишила його майбутня дружина Їлина Йосипівна Годована (1882–1956). Дідусь та бабуся Віктора Афанасійовича одружилися в 1909 р. Вони жили в с. Липецькому на Капітанці. (В 1957 р. с. Липецьке увійшло до складу смт Чечельник.) Батько Віктора, як найменший у родині, залишився на батьківщині. Після смерті дідуся скриню винесли на горіще. Окрім вже згаданої дідової весільної сорочки, в ній зберігалися обмотки рідного дядька Івана, 50 крб часів Української Народної Республіки, касові квитанції про сплату податків. В 1954 р. батько Віктора одружився на Софії Миколаївні Жмурко (1930–1999), яка прийшла в батькове помешкання зі своїм приданим, а його виявилось багато, оскільки бабуся Соломія Филімонівна Жмурко (1899–1978) ткала, в т. ч. й килими (за своє життя виткала чотири килими, усім своїм дочкам, три з яких зберігаються в колекції В.А. Косаківського). Бабуся виготовляла килими з різнокольорових конопля-

них ниток та знайдених під час війни стропів німецьких парашутів. Окрім того мати принесла в придане два килимових рядна, довгі підвіконня, потім сама вишивала рушники, картини, малувала на склі пейзажі, дітей з різними птахами та предметами, в'язала мереживо до рушників та на подушки. Варто відзначити, що найцікавішими експонатами колекції є килими та килимові вироби, родинні чоловічі та жіночі сорочки та ін. повсякденний та святковий одяг⁶.

У колекції Віктора Афанасійовича нараховується п'ять ткацьких верстатів. Зокрема, родичі йому віддали бабусин верстат та прядку, а також ще чотири інші верстати з смт Чечельника та с. Рогізка Чечельницького району (незважаючи на те, що вони потребують незначної реставрації, всі в робочому стані). В колекції з с. Рогізка є кераміка, солом'яники, жорна, столярний верстат. Проте найбільша колекція кераміки походить з с. Івашків і Пиріжна Кодимського району Одеської області та с. Луги Чечельницького району, с. Торканівка Тростянецького району і с. Велика Киріївка Бершадського району Вінницької області. У свій час ці населені пункти були регіональними гончарними центрами, зокрема в Торканівці виготовляли так звані «торканівські» мальовані миски, у Великій Киріївці – керамічні димарі, у Лугах – макітри, у Пиріжній – баньки з цікавим орнаментом, а у Івашкові та Лугах – слоїки, покриті зеленою поливою та великі миски-лохані. В зібранні музеєзнавця нараховується до десятка ярем з Чечельника та Рогізки, верхня частина «вугиця» оздоблена різьбленим орнаментом⁷.

У зібранні представлено багато вишивок, в т. ч. з Капітанки, де в дитинстві жив Віктор Афанасійович, а також с. Рогізка, Бритавка, Вербка, Кривецьке та Білий Камінь Чечельницького району. Це сорочки з домотканого та фабричного полотна першої половини – середини ХХ ст., домоткані та вишиті рушники. Варто відзначити, що крім Чечельницького району в історика є сорочки майже зі всіх районів Вінницької області, а також окремі екземпляри з Хмельницької, Тернопільської, Івано-Франківської, Чернівецької, Закарпатської та Львівської областей. В основному на Поділлі зібрано багато тканих і вишитих рушників (близько 130 екземплярів)⁸.

⁵ АМІКС України. Матеріали експедицій. Інтерв'ю у В.А. Косаківського від 3 червня 2022 р.

⁶ АМІКС України. Матеріали експедицій. Інтерв'ю у В.А. Косаківського від 29 травня 2022 р.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

У збірці добре представлені верхній чоловічий та жіночий одяг, а також спідниці, фартухи, хустки, пояси, обгортки. Варто відзначити, що в Чечельнику свити для осінньо-весняного сезону називалися «мантинами». Взимку бідняки носили свити з товстого сукна, а багаті люди мали кожухи. В колекції є кілька кожухів з с. Рогізка⁹.

Формування експозиції
в Музеї археології
Вінниччини ВДПУ
ім. М. Коцюбинського.
Фото 2021 р.

Потреба у збереженні пам'яток історії, культури та повсякдення особливу увагу зацентрувала на організації виставкової роботи як за основним місцем роботи, так і поза його межами. Так, в 1991 р. у Вінницькому краєзнавчому музеї відбулася перша виставка «Символіка Поділля: витоки та історична традиція», яку В.А. Косаківський організував разом з Ю.К. Савчуком. Частина виставки, за яку відповідав Віктор Афанасійович, була присвячена археології та етнографії. Серед вінничан і гостей області вона виявилася надзвичайно популярною і експонувалася три роки. Зокрема, на ній виставлялися пам'ятки археології, починаючи від часів Трипілля, в етнографічному розділі представлялися вишиті сорочки, рушники, писанки, керамічні миски з характерними для Поділля орнаментами та своєрідними символами¹⁰.

У 1994–1998 рр. Віктор Афанасійович розгорнув виставку «Ремесла та промисли Поділля», на якій експонувалися найпоширеніші види ремесел та промислів Поділля: гончарні вироби, ткацтво, килимарство, вишивка, народний одяг, плетіння тощо. Виставка тривала чотири роки, оскільки в навчальних закладах

області викладався предмет «народознавство», й учні та студенти охоче відвідували музей¹¹.

В організованій В.А. Косаківським виставці «Живий вогонь» показувалися вироби уродженця Вінницької області, заслуженого майстра народної творчості України О.Г. Луцишина. Відвідувачі змогли познайомитися з керамічними виробами майстра, представленими у вигляді малих скульптурних форм: іграшок, скульптурних композицій, побутової кераміки. Окрім того, демонструвалися вироби, що належали батьку О.Г. Луцишина Григорію та його діду Митрофану.

У 1998 р. В.А. Косаківський відкрив виставку «Килими Поділля», на якій представлялись килими та килимові вироби з колекції Вінницького обласного краєзнавчого музею, Вінницького обласного художнього музею та його власного зібрання¹². Її особливістю було те, що експонувалися датовані вироби ткацтва 1803 та 1829 рр. виготовлення.

У 2003 р. Віктор Афанасійович був одним з ініціаторів створення та відкриття «Етнографічного музею» при Народознавчому центрі Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, в якому були

⁹ АМІКС України. Матеріали експедицій. Інтерв'ю у В.А. Косаківського від 29 травня 2022 р.

¹⁰ АМІКС України. Матеріали експедицій. Інтерв'ю у В.А. Косаківського від 30 травня 2022 р.

¹¹ Там само.

¹² *Косаківський В.А.* Килими Поділля – унікальна частина українських килимів // Український килим: Генеза іконографія, стилістика: Тези і резюме доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. К., 1998. С. 35; *Косаківський В.А.* Килими моєї бабусі // Там само. С. 36.

виставлені різноманітні види народного декоративно-прикладного мистецтва подолян. Одночасно зі створенням музею, був відкритий Рукописний фонд польових матеріалів, зібраних викладачами та студентами під час проведення експедицій. У 2012 р. до 100-річчя університету Віктор Афанасійович брав активну участь у створенні «Музею етнології Поділля». Сьогодні в цих двох наукових осередках нараховується понад чотири тисячі етнографічних предметів¹³. На цьому організація його виставкової роботи не припинилася.

У 2021 р. з ініціативи історика та його колег по роботі при цьому ж вузі відкрито «Музей археології Вінниччини», в основу якого увійшли матеріали розкопок і розвідок викладачів університету П.І. Хавлюка, І.І. Зайця, С.О. Гусева, самого В.А. Косаківського та випускника історичного факультету В.С. Рудя. На цій виставці знайшли місце випадкові знахідки, виявлені студентами під час польових робіт. Загалом в експозиції представлені матеріали починаючи з епохи енеоліту та до періоду Київської Русі, коли на території нинішньої Вінницької області мешкало літописне плем'я уличів¹⁴.

Окрім організації ґрунтовних виставок у Вінницькому педуніверситеті, відбулася низка персональних виставок з власної колекції В.А. Косаківського. Так, у 2008 р. він створив виставку «Килими Поділля», приурочену до Всеукраїнської науково-практичної конференції «Подільське традиційне ткацтво». У 2016 р. при Вінницькому обласному художньому музеї відбулася етнографічна виставка «Про що мовчать речі», де виставлялися предмети повсякдення з історичною довідкою про їхніх власників та історією побутування в тому чи іншому населеному пункті. У 2018 р. в Чечельнику в рамках Всеукраїнської науково-практичної конференції, організованої Національним природним парком «Кармелюкове Поділля», створена експозиція «Ремесла та промисли Чечельника», де глядачі мали можливість познайомитися з ткацтвом, килимарством, вишивкою, деревообробним промислом. Її родзинкою стали орнаментовані ярма та вироби місцевого стельмаха В.Й. Колісника. З 2019 р. у Музейно-просвітницькому центрі ВДПУ за участі В.А. Косаківського відкрито виставку: «А сорочка мамина біла, біла»,

на якій представлено 85 вишитих чоловічих та жіночих сорочок, більша частина з яких походила з Вінницької області¹⁵.

Коли Віктор Косаківський закінчив педінститут, то його бібліотека нараховувала понад тисячу книг, в т.ч. було багато історичної художньої літератури, наукової літератури з історії та археології України та Радянського Союзу. Зібрання поповнювали багатотомні та серійні видання «Археологія Української РСР», «Археологія ССРСР», серед яких був том, присвячений енеоліту в Радянському Союзі, де достатньо детально висвітлювалася трипільська культура. Ще навчаючись в 9-му класі, Віктор почав випускати наукові журнали «Советская археология», «Вестник древней истории», «Археологія», «Український історичний журнал». Водночас тоді практично зовсім були відсутні публікації з етнографії, оскільки цій темі в СРСР та УРСР приділялося небагато уваги. Більш масово етнографічні видання стали з'являтися лише в другій половині 80-х рр. ХХ ст., серед них книги з української етнографії, дослідження народних звичаїв та обрядів. Знаковою для бібліотеки вченого стало 10-томне видання «Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів». У більш, як половині томів вміщено польові матеріали зібрані В.А. Косаківським. В бібліотеці вченого є майже всі випуски наукового збірника «Матеріали до української етнології», майже усі числа журналу Вінницького обласного центру народної творчості «Світлиця», кілька десятків фольклорних збірок, а це: «Пісні Явдохи Зуєхи» з с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області, записані Гнатом Танцюрою, його ж «Весілля в с. Зятківцях», де опубліковано 800 пісень та 140 весільних мелодій. У виданні вміщується найповніший запис українського весілля, який був опублікований будь-коли в нашій державі. У зібранні є «Пісні Поділля. Записи Насті Присяжнюк в м. Погребище», серія краєзнавчих видань «Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження», матеріали краєзнавчих конференцій, що відбувалися в м. Кам'янці-Подільському та Державному історико-культурному заповіднику «Межибіж» в смт Меджибіж Хмельницької області. У бібліотеці є також

¹³ АМІКС України. Матеріали експедицій. Інтерв'ю у В.А. Косаківського від 30 травня 2022 р.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

журнал «Народна творчість та етнографія», починаючи з середини 60-х рр. ХХ ст.¹⁶

Колекція книг В.А. Косаківського має широкую добірку видань Вінницького обласного краєзнавчого музею, який останніми роками розгорнув широку дослідницьку та видавничу роботу, видання відомого українського краєзнавця Д.В. Малакова, голови Вінницького осередку краєзнавців С.Д. Гальчака. У бібліотеці представлені майже всі випуски «Наукових записок Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія». Загалом бібліотечне зібрання вченого нараховує близько трьох тисяч різноманітних видань, однак його родзинкою є науковий архів, який почав формуватися в другій половині 80-х рр. ХХ ст.¹⁷

До архіву науковця перш за все увійшли його особисті щоденники польових досліджень, фотографії з сімейного альбому. В результаті фольклорно-етнографічного обстеження населених пунктів України в 2000–2012 рр. в дослідника сформувався великий фольклорно-етнографічний матеріал, зібраний студентами за розробленим ним запитальником. Головно в ньому представлена Вінниччина, але наявний також матеріал з Хмельницької, Чернівецької, Житомирської, Івано-Франківської, Закарпатської, Одеської, Кіровоградської, Черкаської областей. Серед записів звичаїв і обрядів найбільше весільних, поховально-поминальних обрядів та обрядів, пов'язаних з народженням дитини. Зібрані календарні обряди найширше представлені зимовим циклом свят, менше весняно-літнім періодом. В архіві зберігаються описи народного житла, ремесел та промислів, народного одягу, представлена велика кількість фотографій як на паперовій основі, так і на електронних носіях. Ці матеріали активно використовуються в науковій роботі, наприклад, 81 матеріал, що стосувався Вінницької та Хмельницької областей, увійшов до 9-го тому видання «Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів».

В архіві Косаківського широко представлені документи з сімейно-родинних архівів жителів смт Чечельник, зокрема з архіву родини Четверня (документи, фотографії, листи), Жмурко (комплекс матеріалів, що стосуються розкуркулення сім'ї)¹⁸, Ободянського з с. Тартак (документи родини Лисаків на придбання 45 десятин польової землі в мастку Орлових, її розподіл в 1913 р. та націоналізація в 1923 р.), Астаф'єва з с. Анютино (документи про одержання освіти, відзнаки тощо), ну і, звичайно, сімейний архів Віктора Афанасійовича, його листування з батьками, друзями, братом, сільською бібліотекаркою та ін. У його рукописному зібранні зберігається частина архіву І.І. Зайця, серед якого звіти про експедиційну роботу та оригінальні фотографії.

Зібрання має представницький комплекс давніх та сучасних фотографій, серед яких помітне місце посідають світлини мешканця смт Чечельника Бориса Олексійовича Четверні, який особисто передав історичу «півмішка» датованих і підписаних фотоплівок. Окрім того, з 1985 р., коли в краєзнавця з'явився власний фотоапарат, він став фотографувати самостійно, в результаті чого в архіві відклалися тисячі кадрів про повсякденне життя українського народу. Останніх 15 років фотографії виконуються і зберігаються на електронних носіях. В колекції вченого містяться плівки 60-х рр. ХХ ст. з с. Лопатинці Шаргородського району Вінницької області. Віктор Афанасійович проводить відеозйомки звичаїв, обрядів та сучасного життя громад, в т. ч. записав відеоматеріал виготовлення та випікання короваю в с. Чернятин, повсякдення мешканців Северинівської сільської ради та навколишніх сіл Жмеринського району, розкопки на території Державного історико-культурного заповідника в с. Буша Ямпільського району, інтерв'ю з директоркою краєзнавчого музею М.І. Кифоренко в с. Ольгопіль Чечельницького району, інтерв'ю з завідувачкою відділом Поділля Національного музею народної архітектури та побуту України у м. Києві Н.О. Зозулею¹⁹.

¹⁶ АМІКС України. Матеріали експедицій. Інтерв'ю у В.А. Косаківського від 28 травня 2022 р.

¹⁷ Там само.

¹⁸ *Косаківський В.А.* Архів Жмурко Аверкія Захаровича (1855 р. н.) та його сина Арехти (Арефи) (1896–1972) як джерело з історії м. Чечельник на Південно-Східному Поділлі першої половини ХХ століття // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 80-річчю від дня народження І.С. Винокура / О.М. Завальнюк (голова), В.І. Войтенко (співголова), Л.В. Баженов (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. С. 123.

¹⁹ АМІКС України. Матеріали експедицій. Інтерв'ю у В.А. Косаківського від 1 червня 2022 р.

Загалом з 1986 по 2020 рр. В.А. Косаківський записав понад 500 українських народних пісень різних жанрів, в т. ч. багато весільних, колядок, щедрівок, веснянок тощо. Серед отриманого фольклорного матеріалу особливу увагу привертають козацькі пісні, наприклад, «Ой, на горі вогонь горить», яка в 1-му варіанті була записана в с. Тальники Тальнівського району Черкаської області, в 2-му – в с. Хомутиці Калинівського району Вінницької області (загалом існує близько 50-ти варіантів цього твору). Цікаву язичницьку колядку «Росте дерево» він записав в смт Чечельник, яка походить з м. Ладжин Вінницької області²⁰.

Одним із потужних напрямків наукової роботи В.А. Косаківського є археологічні та етнологічні експедиції. Він був одним з організаторів та активним учасником кількох комплексних фольклорно-етнографічних експедицій. У 2000 р. в с. Стіна Томашпільського району Вінницької області спільно з Вінницьким обласним центром народної творчості став організатором і активним учасником фольклорно-етнографічної експедиції, в ході якої зібрав матеріали про ремесла, промисли та народних майстрів. Результатом проведення цієї комплексної експедиції стало видання колективної монографії «Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі)»²¹, в якій Віктор Афанасійович написав розділ «Ремесла та промисли», склав термінологічний словник, покажчик імен та ін.

Археологічна експедиція
Вінницького державного
педагогічного
університету.
В.А. Косаківський та
В.С. Рудь в с. Буша,
Ямпільський район,
Вінницька область.
Фото 2009 р.

²⁰ АМІКС України. Матеріали експедицій. Інтерв'ю у В.А. Косаківського від 1 червня 2022 р.

²¹ Рудь В.С., Косаківський В.А. Пам'ятки археології та історії с. Стіна на Вінниччині // Вінниччина минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XXXIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції (м. Вінниця, 24 вересня 2021 р.) / ред. кол.: Ю.А. Зінько (відп. редактор), С.М. Василюк, В.О. Гребеньова (відп. секрет.) та ін. Вінниця: Нілан – ЛТД, 2021. С. 68.

²² Див.: Одвічна Русава: етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі / наук. ред. В.А. Косаківський. – Вінниця, 2003. – 224 с.; Буша: Природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Бушанської сільської ради / за наук. ред. В.А. Косаківського. Вінниця: Вінницька газета, 2009. 208 с., іл.

В.А. Косаківський та О.Є. Златогорський на розкопках кургану раннього залізного віку біля с. Токарівка Жмеринського району Вінницької області. Фото 2021 р.

З килимом власної роботи Н.П. Гуцол. Етнографічна експедиція в с. Климбівка, Ямпільський район, Вінницька область. Фото 2015 р.

²³ Див.: Легенди знад сивого Бужка: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського району на Хмельниччині / наук. ред. В.А. Косаківський. – К.: Майстерня книги, 2010. 344 с.

Працюючи після закінчення вузу в Вінницькому обласному краєзнавчому музеї, В.А. Косаківський поповнив його фонди однією тисячею експонатів. У цей значний осередок культури та просвітництва Поділля він доставляв їх з різних куточків Вінницької області, проте особливі колекції були отримані в с. Дружбівка Калинівського району (привіз 22 вишитих сорочки), з с. Рогізка Чечельницького району (29 жіночих сорочок), з с. Носківці Жмеринського району (близько 50 різних предметів), з с. Немерче і Плоске Муровано-Куриловецького району (понад півсотні предметів, серед яких меблі, кераміка, одяг, взуття)²⁴.

Віктор Афанасійович є моїм співавтором монографії «Нариси з історії Чечельника»²⁵ та окремо альбому «Хата під стріхою. Останні штрихи минулого тисячоліття. Світлини народного художника України Володимира Козюка»²⁶. Загалом вчений написав та опублікував 434 наукові та науково-популярні праці. Велику увагу приділяє етнології, етнографії і народному мистецтву, фольклору, археології України загалом та Поділля зокрема, історії пам'яток архітектури Поділля, історичному краєзнавству, топоніміці, музеєзнавству, біографістиці, уродженцям та видатним людям Поділля, ботаніці тощо²⁷.

Окрім того, В.А. Косаківський проводить значну роботу з редагування наукових збірників

та монографій, серед яких слід назвати корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів «Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів»²⁸. Він проявляє жвавий інтерес до участі в різноманітних конференціях, семінарах, круглих столах (близько 120 виступів), широко займається популяризацією науки на телебаченні (понад 60 виступів) і радіо (понад 50 виступів). Не випадково постать надзвичайно талановитого вченого привернула увагу як преси, так і інших дослідників, які, незважаючи на доволі ще перспективний вік Віктора Афанасійовича, створили про нього і його науковий, культурний та просвітницький доробок чималу бібліографію, яка на сьогодні вже нараховує близько 170 публікацій.

Високопрофесійна та сумлінна праця вченого та просвітника не могла бути не поміченою громадськістю. Його творчий доробок відзначений кількома десятками подяк, грамот та дипломів, серед яких особливу увагу привертають відзнаки Вінницької обласної державної адміністрації, Вінницької обласної ради та Вінницького обласного центру народної творчості. Незважаючи на очевидні успіхи вчений й не думає задоволюватися, він і досі сповнений рішучості займатися улюбленою справою, а нам варто чекати від нього ще багато нових відкриттів.

Reference

1. Kosakivs'kiĭ, V.A. (Ed.) (2009). *Busha: Priroda, arkeologĭia, istoriia, etnografiia ta fol'klor sil Bushans'koi sil's'koi rady*. Vinnitsia: Vinnits'ka gazeta. [in Ukrainian].
2. Vovk, S.T., Kosakivs'kiĭ, V.A., Taranets', S.V. (2000) *Narysy z istorii Chechel'nyka. Z naĭ-*

²³ Див.: Легенди знад сивого Бужка: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського району на Хмельниччині / наук. ред. В.А. Косаківський. – К.: Майстерня книги, 2010. 344 с.

²⁴ АМІКС України. Матеріали експедицій. Інтерв'ю у В. А. Косаківського від 1 червня 2022 р.

²⁵ Див.: *Вовк С.Т., Косаківський В.А., Таранець С.В.* Нариси з історії Чечельника. З найдавніших часів до наших днів. Вінниця, 2000. 214 с.

²⁶ Див.: *Козюк В.Є., Косаківський В.А.* Хата під стріхою. Останній штрих минулого тисячоліття. Світлини народного художника України Володимира Козюка. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 272 с.

²⁷ АМІКС України. Матеріали експедицій. Інтерв'ю у В.А. Косаківського від 31 травня 2022 р.

²⁸ Див.: Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Господарські заняття, промисли та ремесла / [голов. ред. Г. Скрипник]. К., 2017. Т. 7. 496 с., іл.; Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Народна житлобудівна культура. Екологія та організація середовища проживання / гол. ред. Г. Скрипник. – К., 2020. Т. 9. 930 с., іл. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Традиційне повсякденне та обрядове вбрання / [голов. ред. Г. Скрипник]. К., 2018. Т. 10. 640 с., іл.

4. Skrypnyk, G.A. (Ed.) (2020). Etnografichniĭ obraz suchasnoi Ukrainy. Korpus ekspeditsiĭnykh fol'klorno-etnografichnykh materialiv. Narodna zhytlobudivna kul'tura. Ekologiiia ta organizatsiia seredovyscha prozhyvannia. Kyiv. T. 9. [in Ukrainian].
5. Skrypnyk, G.A. (Ed.) (2018). Etnografichniĭ obraz suchasnoi Ukrainy. Korpus ekspeditsiĭnykh fol'klorno-etnografichnykh materialiv. Traditsiĭne povsiakdenne ta obriādove vbrannia. Kyiv. T. 10. [in Ukrainian].
6. Koziuk, V.Є., Kosakivs'kiĭ, V.A. (2017) *Khata pid strikhoiu. Ostanniĭ shtrikh mynulogo tysiacholittia. Svitlyny narodnogo khudozhnyka Ukrainy Volodymyra Koziuka*. Vinnitsia, TOV «Nilan-LTD». [in Ukrainian].
7. Kosakivs'kiĭ, V.A. (1998) *Kylymy Podillia – unikal'na chastyna ukrains'kykh kylymiv*. Ukrain's'kiĭ kylym: geneza, ikonografiia, stylistyka. Tezy i reziume dopovideĭ Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kyiv. 35–36. [in Ukrainian].
8. Kosakivs'kiĭ, V.A. (2010) *Arkhiv Zhmurko Averkiia Zakharovycha (1855 r. n.) ta ŭogo syna Arekhty (Arefy) (1896–1972) iak dzherelo z istorii m. Chechel'nyk na Pivdenno-Skhidnomu Podilli pershoi polovyny XX stolittia*. Materialy XIII Po-dil's'koi istoriko-kraeznavchoi konferentsii, prisvia-chenoi 80-richchiiu vid dnia narodzhennia I.S. Vinokura / gol. red. O.M. Zaval'niuk ta in. Kam'ianets'-Podil's'kiĭ: Abetka. 123–131. [in Ukrainian].
9. Kosakivs'kiĭ, V.A. (1998) *Kylymy moei babusi*. Ukrain's'kiĭ kylym: geneza, ikonografiia, stylistyka. Tezy i reziume dopovideĭ Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kyiv. 36–37. [in Ukrainian].
10. Kosakivs'kiĭ, V.A. (Ed.) (2010). *Legendy z-nad syvogo Buzhka: priroda, arkheologiiia, istoriia, etnografiia ta fol'klor sil Mitintsi, Khot'kivtsi, Vere-miivka i Zaruddia Krasylivs'kogo raĭonu na Khmel'nychyni*. Kyiv: Maĭsternia knygy. [in Ukrainian].
11. Kosakivs'kiĭ, V.A. (Ed.) (2003). *Odvichna Rusava: etnografiia ta fol'klor s. Stina na Podilli*. Vinnitsia. [in Ukrainian].
12. Rud', V.S., Kosakivs'kiĭ, V.A. (2021) *Pam'iatky arkheologii ta istorii s. Stina na Vinnychyni*. Vinnychyna mynule ta s'ogodennia. Kraeznavchi doslidzhennia. Materialy XXXIII Vseukra-ins'koi naukovoĭ istoriko-kraeznavchoi konferentsii (m. Vinnitsia, 24 veresnia 2021 r.) / red. kol.: IU.A. Zin'ko (vidp. redaktor), S.M. Vasiliuk, V.O. Greben'ova (vidp. sekret.) ta in. Vinnitsia: Nilan – LTD, 68–73. [in Ukrainian].